

EMOCIONALNO SLAVLJENJE POBJEDE: PRILOG POZNAVANJU
GLAZBENIH ZBIVANJA U BLIZINI PROTUTURSKE GRANICE
1789. GODINE

VJERA KATALINIĆ

UDK/UDC: 78(054) "17"(497.5)

*Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU
Opatička 18
10000 ZAGREB*

Izvorni znanstveni rad/
Original Scientific Paper
Primljeno/Received: 30. 7. 2013.
Prihvaćeno/Accepted: 14. 10. 2013.

Nacrtak

Jedan od prvih pokušaja izdavanja zagrebačkih novina datira u 1789. godinu, kad je austrijski nakladnik Johann Trattner pokrenuo list *Kroatischer Korrespondent*. Iako je list bio namijenjen prvenstveno trgovcima, časnicima i političarima, jer je redovito donosio izvješća s protuturske bojišnice, povremeno se javljaju i vijesti o glazbi i muziciranju. Dijelom su vezane uz područje Vojne pokrajine, iz koje je tek nedugo ranije bio izdvojen Karlovac, a ima i onih vezanih uz Zagreb. Uglavnom se izvješćuje o crkvenim i svjetovnim slavljima organiziranim prigodom raznih vojnih

uspjeha, ali je tu i nekoliko »glazbenih« oglasila. Autorica analizira te napise, donosi rezultate istraživanja o glazbenicima i izvedenim djelima, te ih smješta u kontekst onodobnih općih i glazbenih zbivanja u Vojnoj pokrajini i njezinoj blizini.

Ključne riječi: *Kroatischer Korrespondent*, Vojna pokrajina, Karlovac, Zagreb, 1789, vojna glazba, vojne svečanosti

Key words: *Kroatischer Korrespondent*, Military Border, Karlovac, Zagreb, 1789, military music, military festivities

* * *

»Nichts Bessers weiß ich mir an Sonn- und Feiertagen,
Als ein Gespräch von Krieg und Kriegsgeschrei,
Wenn hinten, weit, in der Türkei,
Die Völker auf einander schlagen.
Man steht am Fenster, trinkt sein Gläschen aus
Und sieht den Fluss hinab die bunten Schiffe gleiten;
Dann kehrt man abends froh nach Haus,
Und segnet Fried' und Friedenszeiten.«¹

*Nedjeljom, blagdanima, ničeg boljeg, znate,
No razgovor o ratu dok se boj
Bije u Turskoj, dalekoj,
Gdje narodi se stalno mlate.
Uz prozor piješ čašicu po svom,
Brodove gledaš kako rijekom plove;
Pa uvečer veseo u svoj dom
Na mirnodobske blagoslove.²*

(Johann Wolfgang von Goethe: *Faust. Eine Tragödie*, prvi dio: Vor dem Tor)

¹ <http://www.wissen-im-netz.info/literatur/goethe/faust/index.htm>

² Johann Wolfgang von GOETHE : *Faust. Tragedije — prvi dio: Pred gradskim vratima*, preveo Ante Stamać, Školska knjiga, Zagreb 2006, 44.

Sigurnost i nepomućenu udobnost stanovnika srednje Europe u 18. stoljeću, pa i ranije, u odnosu na prijeteće opasnosti s jugoistoka, trebala je osigurati sigurnosna zona prema granici Osmanskoga carstva. Vojna krajina, čiji je jugozapadnji dio predstavljalo veliko područje hrvatskog teritorija, izravno podvrnutog bečkoj upravi, do sredine 18. st. doživjela je znatne promjene, nastavljene i početkom 19. st.,³ a ukinuta je tek 1880-ih godina, dugo vremena nakon što više nije bila ni potrebna ni učinkovita.⁴ Međutim, vojne postrojbe dugo su vremena i trajno bile prisutne ne samo na njezinom području, već i uz gradove: tijekom 18. stoljeća stacionirane su u predgrađu Zagreba, Varaždina, Karlovca, Osijeka i drugih kontinentalnih gradova, dakle ne samo u Vojnoj krajini i pograničnim utverdama. U 19. stoljeću dosegle su pak i priobalne južne gradove — nova područja pod austrijskom upravom — sve do Dubrovnika. Duž turske granice tijekom 17. i 18. stoljeća trajno se grade i obnavljaju utvrde nad riječnim tokovima, od kojih su mnoge ostale sačuvane sve do danas i predstavljaju povijesne uzore i raritete fortifikacijske arhitekture: Karlovac na četiri rijeke, Sisak i Slavonski Brod na Savi, Osijek na Dravi — a svi su opravdali takve investicije. I manja mjesta ojačavala su svoj obrambeni sustav: za obranu stanovnika čak su i crkve opasavane kulama i debelim zidovima, poput npr. crkve sv. Marije u Visokoj (Slavonija). Krajem 18. stoljeća neki od tih utvrđenih gradova više nisu bili na prvoj crti obrane, poput Karlovca i Osijeka. Stoga se unutar njihovih zidina postupno razvija civilni život, no blizina granice ipak je sačuvala njihov vojni karakter, zadržavši znatan postotak austrijskog stanovništva, a istovremeno omogućila i nagli rast obrta i trgovine.

Neodvojiv dio pješačkih pukovnija koje su u tim gradovima smještene — njihove glazbene sastavnice — tijekom 18. i 19. stoljeća također su igrale važnu ulogu. Vojni su glazbenici u takvim jedinicama, naime, bili školovani muzičari koji su »svirali po notama«, a nosili su odoru poput ostalih vojnika. Njihov najstariji pronađen prikaz u hrvatskim zemljama dao je ovjekovječiti Josip Kazimir Drašković na zidnom prikazu svojih postrojbi u dvorcu Trakošćan.⁵ Standardna vojna glazba — tzv. *Harmoniemusik* — sastojala se, kao kod Draškovića, najčešće od osam svirača; na njegovom su prikazu dva fagotista, dva kornista i četiri oboista s tamburmajorom. Uz njih nisu portretirani bubnjari, koji se često uopće ne smatraju glazbenicima, a neobično su važni za poticanje i održavanje tempa i kod marša, a pogotovo kod juriša. Međutim, za razliku od takvih obrazovanih glazbenika, bilo je i *ad hoc* sastavljenih skupina koje su zanat iskovale kroz praksu, a ne u glazbenim

³ Drago ROKSANDIĆ: Hrvatska Vojna krajina u austrijskoj i francuskoj geostrategiji (1789-1815). Usporedba, u: Živko Bjelanović i Šime Pilić (ur.): *Zbornik Ivana Mimice u povodu 70. rođendana*, Školski vjesnik, Split 2003, 253-254.

⁴ Područje je razvojačeno 1881, a austrijska je uprava ukinuta i područje pripojeno Hrvatskoj tek 1894. uz znatne financijske ustupke Ugarskoj.

⁵ O tome je pisao Ladislav Šaban u svom često citiranom članku Glazba u dvorovima Draškovića, objavljenom u časopisu *Kaj* 1972. godine, koji je povodom 20. obljetnice njegove smrti pretisnut uz nove ilustracije u časopisu *Arti musices*, 36 (2005) 1, 3-12.

školama. Takva je, primjerice, bila starija pogranična vojna glazba baruna Franje Trenka u Slavoniji sredinom 18. stoljeća,⁶ iako se zvuci koje su proizvodili ne bi mogli uvijek smatrati glazbom. Naime, ta mala skupina svirača puhaćih glazbala (po četiri šalmaja i cinka) i udaraljki (četiri turska bubnja),⁷ specifična u tom području, bila je sastavljena od lokalnog stanovništva, bilo Slavena, bilo Cigana, katkad prebjega s turskog područja, opremljena po uzoru na turske svirače (a i odjeća im je bila pod jednakim utjecajem), kojima je glavni zadatak bio da neprijatelju utjeraju strah u kosti. Doista, kombinacija svirala pištava zvuka i bubnja pokazala se tako učinkovitom, da su takve turske udaraljke u svoj sastav ubrzo uklopile i regularne pukovnijske glazbe,⁸ ujedinivši tako elemente zapadnjačke *Harmoniemusik* i janjičarske glazbe.⁹ Susret s takvim tipom »muziciranja« zaprepastio je i upečatljivo djelovao na Bečane prigodom njihova defiliranja pred caricom Marijom Terezijom.¹⁰ Bilo je uobičajeno i da se kraljeva/carska posjeta svečano obilježi,¹¹ no Josip II, čini se, nije mario za takvu pompu. Uoči protuturskog rata 1788. triput je dolazio u Karlovac (jednom još kao suvladar 1775, potom kao samostalni vladar 1783. i 1786. godine) i svaki bi put spriječio reprezentativni dio prijema te se usredotočio na pregled institucija i utvrda, što je i rezultiralo boljim obrambenim kapacitetima grada.¹² Stoga nema podataka ni o sudjelovanju glazbe u njegovu dočeku.

Zadaća vojne glazbe bila je trojaka: davanje signala i prenošenje zapovijedi tijekom bitke, artikulacija dužnosti u vojnome logoru, te zabava.¹³ U doba predaha između vojnih pohoda vojna glazba redovito je muzicirala na plesovima i kostimiranim zabavama koje su, osobito u zimsko doba i za poklada, priređivali plemići na svojim posjedima ili organizirali poduzetnici u gradskim palačama i gostionicama. Svoj su račun tu našli i školovani glazbenici, ali i putujući muzikanti.¹⁴ Dapače, često u gradovima i nije bilo (dovoljno) obrazovanih civilnih glazbenika pa su oni vojni spašavali razne situacije, bilo u privatnim, bilo u javnim

⁶ Prikaz vojne glazbe s turske granice vidi u članku Koraljke KOS: Ost und West in der Militärmusik an der türkischen Gränze, *Imago Musicae: International yearbook of musical iconography*, 5 (1988), 109-127. Članak je objavljen i u hrvatskom prijevodu: Istok i zapad u vojnoj glazbi na turskoj granici, *Arti musices*, 21 (1990) 2, 245-271.

⁷ Emil RAMEIS: *Die österreichische Militärmusik von ihren Anfängen bis 1918*, Hans Schneider, Tutzing 1976, 22-23.

⁸ *Ibid.*, 23.

⁹ Armin SUPPAN, Wolfgang SUPPAN: Military music, *NGrove*, sv. 16, 686.

¹⁰ Kako je opisano u *Wienerisches Diarium*, prema K. KOS: Istok i zapad u vojnoj glazbi, 255 i u E. RAMEIS: *Die Österreichische Militärmusik*, 23.

¹¹ U 19. je stoljeću takav događaj redovito bio vrlo svečan, a glazba je bila važan čimbenik proslave. O tome više u mom tekstu Ban i/ili kralj? Glazbene svečanosti u čast velikodostojnika u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, *Narodna umjetnost*, 45 (2008) 2, 61-75.

¹² Radoslav LOPAŠIĆ: *Karlovac: poviest i mjestopis grada i okolice*, Matica hrvatska, Zagreb 1879, 61-63.

¹³ Jeremy MONTAGU, A. SUPPAN, W. SUPPAN, D. J. S. MURRAY, Raoul F. CAMUS: Military music, *NGrove*, sv. 16, 683.

¹⁴ Bilješke o sudjelovanju vojnih glazbi na takvim plesnim zabavama u 18 st. sačuvane su i u Zagrebu i u Osijeku, a muzikanti bi uveseljavali seoske zabave.

prigodama. Podaci o muziciranju u 18. stoljeću vrlo su šturi te se pronalaze uglavnom u općinskoj dokumentaciji, koja je ili još uvijek nedovoljno proučena,¹⁵ ili tek djelomično sačuvana. Međutim, sekundarni podaci se pronalaze i u svjedočanstvima autora dnevnika i memoara, poput kanonika zagrebačkog Kaptola Adama Baltazara Krčelića,¹⁶ grofa Adama Oršića Slavetičkog,¹⁷ ili pak u bilješkama osječkog župnika Turkovića.¹⁸ U 19. stoljeću takvih će izvora biti znatno više, a intenzivniji glazbeni i kazališni život kao posljedica središnje infrastrukture i promijenjenih društveno-političkih prilika, osobito nakon »nove podjele« Europe 1815. godine, sve će učestalije nalaziti svoje odjeke i u tisku, koji je u tom razdoblju napokon doživio sustavno objavljivanje i donekle kontinuirano tržište i u hrvatskim zemljama. U tome se pogledu, naravno, periodika u upravnim središtima hrvatskih zemalja, poput Varaždina i Zagreba na sjeveru, ili pak Zadra i Dubrovnika na jugu, ne može mjeriti s financijski moćnijim i mnogoljudnijim europskim metropolama u kojima ne jedne, nego često i više novina usporedo i redovito izlazi od 17. ili ranog 18. stoljeća, iako se mogu primijetiti određene sličnosti u promjenama novinarsko-kulturološke koncepcije takvih glasila.

Tim su dragocjeniji podaci o glazbi u hrvatskim zemljama 18. stoljeća, koji se pojavljuju na specifičan način u ranim pokušajima objavljivanja periodičkih publikacija u Hrvatskoj. Među njima je zagrebački *Kroatischer Korrespondent* vjerojatno doživio najviše brojeva, od kojih je sačuvan i digitaliziran 61 svezak u rasponu od ožujka do prosinca 1789. godine.¹⁹ Objavljivao ih je austrijski nakladnik

¹⁵ Tako je, primjerice, zbirka od 40-ak kutija građe u fondu Acta theatraalia, prenesenih iz nekadašnjeg Arhiva grada Zagreba (danas Državni arhiv u Zagrebu) u Hrvatski državni arhiv, tek nedavno popisana i to djelomice samo s općim odrednicama. Na temelju te dokumentacije svoju je disertaciju izradila Blanka BREYER (*Das deutsche Theater in Agram*, Zagreb 1936), a podatke iz tog opsežnog gradiva (dokumentacija magistrata, ostavštine) crpili su za svoje radove i Slavko i Nikola Batušić.

¹⁶ Baltazar Adam KRČELIĆ: *Annuae ili historija: 1748-1767*, JAZU, Zagreb 1952.

¹⁷ *Memoiren des Grafen Adam Orssich de Szlavetich vom Jahre 1725 bis zum Jahre 1814*, objavljeno u: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga X (1869) 245-318, a u hrvatskom prijevodu u: *Rod Oršića*, uredio i uvod napisao Adam Grof ORŠIĆ SLAVETIČKI, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb 1943.

¹⁸ *Diarium parochialis ecclesiae interioris civitatis Essek...*, rukopis u Muzeju Slavonije u Osijeku, latinski pretpisak J. Bösendorfera u *Starine*, 35 (1916), a prijevod je načinio Stjepan Sršan u *Osječki ljetopisi 1868.-1945.*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek 1993. Te je podatke izdašno rabila Gordana GOJKOVIĆ u svojoj knjizi *Njemački muzički teatar u Osijeku 1825.-1907.*, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Osijek 1997.

¹⁹ <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=039ce03a-9d2b-4916-92c7-97695f99b624>. Lako je moguće da su novine izlazile i početkom 1790. godine, jer je krajem rujna nakladnik Trattner ponudio nastavak polugodišnje pretplate (u br. 33. i 34.) pa je vjerojatno pokušao ispuniti narudžbe kako ne bi morao vraćati novac. I Matasović smatra da se objavljivanje novina proteglo i na početak 1790: usp. Josip MATASOVIĆ: Nekoji fragmenti historije XVIII. stoljeća, II, *Narodna starina*, 10 (1931) 26, 270. Upravo zahvaljujući dostupnosti tih novina moguće mi je revidirati neke tvrdnje i nedostatak podataka u mom članku Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet? Inozemne operne družine i nacionalna glazbena nastojanja u Zagrebu u prvoj polovici 19. stoljeća, objavljen u: *Musicologie sans frontières. Svečani zbornik za Stanislava Tuksara*, HMD, Zagreb 2010, 323-340. Naime, te su novine u trenutku pisanja članka bile na digitalizaciji.

i tiskar Johann Thomas von Trattner (1717-1798) iz Beča, rodom Gradišćanac. Uz pomoć baruna Gerarda van Swietenena, osobnog liječnika Marije Terezije, 1752. postao je dvorski tiskar; otvorio je podružnice u Pešti, Innsbrucku, Linzu i Trstu, a 1774. dobio je privilegij tiskanja u Varaždinu. Nakon velikog požara preselio je obrt u Zagreb, gdje je uz tiskaru otvorio i knjižaru. Zagreb je napustio 1794, kada je njegovu tiskaru otkupio Maksimilijan Vrhovac.²⁰

Njegove njemačke novine *Kroatischer Korrespondent* izlazile su dvaput tjedno na 4-6 stranica. Raspored vijesti bio je standardan: udarne su vijesti uvijek bile one iz carske prijestolnice, slijedio je iscrpan raport s bojišta, osobito onog iz hrvatske Vojne pokrajine, a na kraju zanimljivosti, prvenstveno lokalnog karaktera. Zanimljivo, vijesti koje su se izravno ticale Habsburgovaca izvan carevine, kao npr. one o izbijanju i rasplamsavanju revolucije u Francuskoj, gotovo uopće nisu bile pripuštene u ove, kao ni u ostale austrijske novine. Jedna od rijetkih vijesti iz Pariza početkom lipnja odnosila se na smrt osmogodišnjeg dofenca Louisa Josepha, sina prvijenca Marije Antoinette.²¹ Nasuprot tome, detaljni su se izvještaji redovito objavljivali o zdravstvenim poteškoćama i oporavku Josipa II, koji je godinu dana kasnije i umro od tuberkuloze. Vijesti s bojišta odnosile su se na 1788. pokrenut rat protiv Osmanlija, koji je duž cijele hrvatsko-turske granice zahtijevao stalnu kontrolu, pokrete i opskrbu vojske,²² te povremeno rezultirao vrlo skromnim uspjesima,²³ sve dok se u bitku nije uključio iskusni veteran grof Laudon.²⁴ Tada su 1789. zaredala oslobađanja područja u Srijemu i, napokon, u listopadu i osvajanje Beograda. Podaci o glazbenom životu vezani su upravo uz takve povoljne ishode bitaka, koji su svečano obilježavani u crkvenom i svjetovnom krugu.

Bilješku o glazbenim vijestima u tim novinama donio je još 1931. Josip Matasović,²⁵ no ona se odnosila isključivo na Zagreb, dok ovdje donosimo vijesti

²⁰ Trattner je uz nisku naknadu pretisnuo brojna djela njemačkih autora (Goethe, Schiller, Lessing, Herder i dr.), pa čak i u cenzuriranom obliku, zbog čega je stekao mnogo neprijatelja.

²¹ O svečanostima priređenim u čast njegova rođenja 1781. pisao je u svom bečkom dnevniku Luka Sorkočević (usp. Vjera KATALINIĆ: Luka Sorkočević's Wiener Tagebuch (1781-1782), *Muzikološki zbornik*, 40 (2004) 1-2, 187-196).

²² Gotovo su svakodnevno objavljivani izvještaji o transportu domaćih životinja, namirnica i novca prema bojištu (prvenstveno prema Slunju i Glini), ili pak o dolasku ranjenih vojnika na liječenje i oporavak.

²³ Imbro Tkalac u svojim ga uspomnama zove »kabinetskim ratom« (*Kabinetkrieg*) jer smatra da je iznikao i vođen iz fiksne ideje careve, bez utemeljenosti na događajima na terenu. Usp. Dr. E. I. von TKALAC: *Jugenderinnerungen aus Kroatien (1749-1823. 1824-1843.)*, Verlag von Otto Wigand, Leipzig 1894, 11; u hrvatskome prijevodu objavljeno kao: Imbro Ignjatijević pl. TKALAC: *Mladenačke uspomene iz Hrvatske (1749-1823; 1824-1843)*, prir. A. Feldman, Gradska knjižnica Karlovac, »Ivan Goran Kovačić« — Matica hrvatska Karlovac, Karlovac 2002, 19.

²⁴ Gideon Ernst von Laudon (1717-1790) kao zapovjednik carske vojske na području Hrvatske osvojio je Dubicu, Novi i Tursku Gradišku. Okončao je pohod osvajanjem Beograda i Smedereva (Semendrije), nakon čega je imenovan generalissimusom — vrhovnim zapovjednikom austrijske vojske.

²⁵ Josip MATASOVIĆ: Nekoji fragmenti historije XVIII. stoljeća, II, *Narodna starina*, 10 (1931) 26, 267-272.

i iz područja znatno bližih Osmanlijskome carstvu. Matasović pritom vrlo oštro kritizira snažne germanizatorske postupke Josipa II, u koje svakako treba ubrojiti i striktnu cenzuru,²⁶ zbog čega ono malo vijesti iz kulture obilježava patetika austrijskog rodoljublja te minoriziranje i prešućivanje velikih ratnih stradanja kojima je bio izložen najširi dio stanovništva, poglavito seljaka.²⁷

Međutim, u trajnom pomanjkanju druge dokumentacije za to razdoblje (dio gradskih spisa vjerojatno je ili uništen, zametnut, ili je tek u postupku sređivanja), a naročito glazbenih izvora za to područje (jer pogledamo li kartu glazbenih arhiva sa sačuvanim muzikalijama, područje Vojne pokrajine uglavnom je bijelo!),²⁸ i s tim skromnim naznakama možemo do neke mjere (re)konstruirati mjesto i ulogu glazbe u gradovima i utvrdama bliskima razmeđi carstava.

Protuturski rat Josipa II. bio je — prema nekim mišljenjima — loše zamišljen i vođen. Tim je više valjalo poticati i uzveličati napredovanja austrijske vojske te obilježiti makar i skromne pobjede. Proslave, u *Kroatischer Korrespondent* evidentirane u Zagrebu, Karlovcu, Glini i Požegi, sastojale su se od nekoliko slojeva, odnosno, nekoliko tipova manifestacija, ovisno o veličini i mogućnostima gradova, crkvenih zajednica i pukovnija. Prva objava, iz Gline 6. listopada 1789, šalje naređenje da se idućeg dana (7. 10) u 9 sati ujutro, u čast slavne pobjede princa Coburga²⁹ nad Velikom vezirom i osvajanja turskog arsenala od 80 topova, u svim mjestima od mora do trostruke granice, dakle na području od preko 60 milja, održe bogoslužja s pjevanjem odgovarajućeg himna *Te Deum (laudamus)*, a iz svih će se topova ispaliti trostruke salve duž cijeloga kordona, kako bi se susjednim bosanskim i hrvatskim Turcima svečano objavio njihov poraz.³⁰ Vijesti iz Karlovca u novinama od 10. 10. 1789. i svjedoče o takvom događaju u tom gradu.³¹ Međutim,

²⁶ Vijesti izvan strogog političkog diskursa, koje su bile pretisnute iz bečkih novina, odnose se uglavnom na lokalne skandale i dobitke na bečkoj lutriji, uz Matasovićev komentar: »Prema ovomu se razabira i duševni niveau čitalačke publike, ali još više mjerilo josefinske censure.« (MATASOVIĆ: Nekoji fragmenti historije XVIII. stoljeća, 271).

²⁷ Tkalac s gorčinom opisuje vladine »patriotske zahtjeve«, tzv. »dobrovoljna« davanja kojima su bogatiji seljaci bili izloženi i to upravo na primjeru svog djeda, bogatog ali nepismenog seljaka, kojemu je na taj način oduzeto robe u vrijednosti od 150.000 forinti. Na sve kasnije tužbe i zahtjeve za povratom imovine koje je podigao protiv cara i države, mogao se samo ljutiti i biti sretan da je izvukao živu glavu (prema Tkalcu, uglavnom zahvaljujući »dobročudnom i komotnom banu Ivanu Erdödyju«), ali mu je napokon velikodušno podaren plemićki naslov (usp. TKALAC, *Mladenačke uspomene iz Hrvatske*, 19ff).

²⁸ Usp. Stanislav TUKSAR: Glazbeni arhivi i zbirke u Hrvatskoj, *Arti musices*, 24 (1993) 1, 3-26.

²⁹ Princ Friedrich Josias von Sachsen-Coburg-Saalfeld je osvojio tvrđavu Orsova (istočna Ugarska, danas Rumunjska), a udružen s generalom Aleksandrom Vasiljevičem Suvorovim u kolovozu 1789. pobijedio četverostruko jaču tursku vojsku kod Foksányija.

³⁰ *Kroatischer Korrespondent*, od 10. 10. 1789, br. 38, 3: »Glina, vom 6. October: Morgen um 9 Uhr wird hier und in allen Orten bis zum Meere und hinab bis an die 3fache Gränze, wo Besatzung liegt, also in einem Distrikt von mehr als 60 Meilen lang, wegen des von dem Prinz Koburg über den Großvizier erhaltenen glorreichen Sieg, dann wegen Eroberung des türkischen Geschützes von 80 Kanonen, und des ganzen prächtigen Lagers, ein Tedeum gehalten, wobey eine dreyfache Salve längs des Kordons aus denen Kanonen gegeben wird, um denen benachbarten Bosnischen und kroatischen Türken ihre Niederlage recht feyerlich bekannt zu machen.«

³¹ *Kroatischer Korrespondent*, od 10. 10. 1789, br. 38, 2.

naročito je oduševljenje izazvao uspjeh grofa Laudona, veterana koji je 8. 10. 1789. zauzeo Beograd nakon 50-godišnje okupacije, što je zaslužilo znatno veći odjek i odgovarajuća slavlja. Nezaobilazna je bila svečana misa zahvalnica u katoličkoj crkvi s pjevanjem *Te Deuma*, u Karlovcu popraćeno ovećim ansamblom,³² a župnici su — prema izvještajima — održali nadahnute propovjedi, vjerojatno hvaleći hrabrost vojske, mudrost vojskovođa te genijalni carev um. Isto je tako bilo uobičajeno da časnik priredi svečani objed za odabrane uzvanike, gdje su se redale zdravice za sve zaslužne sudionike borbi, često praćene počasnim salvama (kao npr. u Požegi). U Zagrebu je 15. 10. 1789. organiziran svečani crkveni mimohod (»feyerlicher Kirchgang«),³³ a u Karlovcu je 22. 10. svečani mimohod vodio od središnje komande do crkve, dok su sa zidina odjekivale salve.³⁴

Kao što je bilo uobičajeno u vojnim utvrdama (sigurno u Karlovcu i Osijeku, a vjerojatno i drugdje uz granicu), zbog sastava i nacionalnosti viših časnika, propovjednici su bili Nijemci. Tako je u novinama posebno apostrofirani karlovački propovjednik Valentin Fleck,³⁵ dok je u Požegi 21. 10. u župnoj (nekadašnjoj isusovačkoj) crkvi u slavlju sudjelovao ban Balassa (koji je bio i župan Požeške županije), visoko plemstvo, »članovi Akademije«,³⁶ predstavnici grada i općine, pa i »neunijatski pakrački biskup sa svojim klerom«.³⁷ Budući da je nakon svećanih misa u Zagrebu i u Požegi imao započeti staleški saborni skup (»Congregation der Landestände«),³⁸ na kraju je otpjevan i himan *Veni sancte spiritus*, koji se inače redovito pjevao i na početku zasjedanja sabora te akademske i školske godine.

U Zagrebu je ban Balassa naredio da se u kazalištu izvede jedno vedro glazbeno-scensko djelo, tako da je tada gostujuća družina poduzetnika Weilhammera na opće zadovoljstvo punog gledališta izvela Singspiel *Die Sklavin*. Nakon toga je gđa Rosalia Weilhammer, vrlo popularna glumica i plesačica u suprugovoj trupi, izgovorila odgovarajuće patetične riječi zahvale, a potom se plesom (baletom) veličao lik cara i generalâ, čije su slike bile postavljene na pozornici. Trattnerov izvjestitelj (ili sam Trattner), komentira uzvišenost trenutka

³² »... ein feyerliches Te Deum mit wohlbesetzter Musick« (br. 43, od 27. 10. 1789, str. 4). S obzirom da je pukovnijska glazba obično sudjelovala i u muziciranju u crkvi (tako i u Osijeku — usp. Ladislav ŠABAN — Zdravko BLAŽEKOVIC: Izvještaj o dvogodišnjem sređivanju triju glazbenih zbirki u Osijeku i o pregledu glazbenih rukopisa i knjiga u franjevaćkim samostanima u Slavoniji i Srijemu, *Arti musices*, 11 (1980) 1, 48), vjerojatno je to i ovdje bio slučaj, a moguće je da je ansambl bio pojačan i lokalnim diletantima.

³³ Br. 40, od 17. 10. 1789, 5.

³⁴ Br. 43, od 27. 10. 1789, 4.

³⁵ Br. 38, od 10. 10. 1789, 2, a osobito u br. 43 od 27. 10. 1789, 4. Nakladnik je čak obećao da će njegova propovijed biti otisnuta u jednom od idućih brojeva novina, no to se nije ostvarilo.

³⁶ Kraljevskom akademijom znanosti imenovano je negdašnje zagrebačko isusovačko sveučilište.

³⁷ Br. 44 od 31. 10. 1789, str. 3. Radi se o glavaru Pakračke (danas Slavonske) eparhije, koji je u to vrijeme bio Kiril Živković (eparh od 1786-1807). Istovremeno je unijatski grkokatolički biskup 1777. osnovane Križevačke biskupije, nadležne za to područje, u to doba bio Jozafat Bastašić.

³⁸ Matasović ovaj saziv naziva »descensio apsolutysmi« (MATASOVIĆ: Nekoji fragmenti historije XVIII. stoljeća, 271).

koja je mnogim gledateljima izmamila suze na oči.³⁹ Kao kruna proslave, u gradačkoj je gradskoj vijećnici priređen ples za uzvanike.

U izvješćima o zagrebačkim proslavama Matasović, međutim, ne analizira podatke iz novinskog članka, tako da nepoznanice o izvoditeljima, mjestu izvedbe i izvedenom djelu valja ovdje pokušati razriješiti.

1) *Izvoditelji*. Kazališna družina Johanna Weilhammera u nekoliko je sezona gostovala u Zagrebu. U arhivskoj je dokumentaciji zabilježena molba gđe Weilhammer još u prosincu 1786. da se djelatnoj kazališnoj družini dozvoli priprema javnih plesova (i to »Noble-Baal«, koji su se organizirali u palači Vojković-Oršić-Rauch), a njoj korisnica zbog zasluga i uspjeha koje je postigla nastupajući na zagrebačkoj kazališnoj sceni, što joj je i odobreno.⁴⁰ Istu je dozvolu družina dobila 1788. i 1789. godine.⁴¹ Nažalost, o njihovom repertoaru ni E. Laszowski ni B. Breyer nisu našli podataka;⁴² pretpostavljamo samo da su davali lake scenske komade s glazbenim i plesnim brojevima, tako da je vijest o izvedenom Singspielu *Die Sklavin* zasada jedina konkretnija uputnica. Može se samo pretpostaviti da je družina, sastavljena od glumaca-pjevača, u kojoj je bio angažiran i Karl Freudenreich,⁴³ otac i djed kasnije važnih kazališnih glumaca, vjerojatno s manjim pratećim ansamblom, u razmjerno improviziranim uvjetima mogla izvoditi tek jednostavniji glazbeno-scenski repertoar.

2) *Izvedeno djelo*. U *Kroatischer Korrespondent* nije navedeno autorstvo izvedenog Singspiela, što je — nažalost — bila česta praksa na počecima novinstva (pa tako i kasnije u početnim brojevima *Agramer Zeitung* i *Lune*). U novijim priručnicima, kao i na RISM-ovoj tražilici, ne javlja se takav naslov (*Die Sklavin*) uz navedenu glazbeno-scensku vrstu (*Singspiel*) iz toga razdoblja, pa možemo samo iznijeti neke pretpostavke. S obzirom na tematiku — lik robinje — očito se radilo o sukobu istoka i zapada, koji je prikazan i u Mozartovom Singspielu *Otmica iz saraja*, skladanom 1782. godine. Međutim, s obzirom na zahtjevnost glazbe u tom djelu s jedne strane, a ipak pretpostavljenu skromniju glazbenu spremnost

³⁹ Br. 40, od 17. 10. 1789, 6.

⁴⁰ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Acta theatralia, kutija 4, 1786-1787, spis 5425. Naime, dozvole za organiziranje plesova za plemstvo i građanstvo već su bili zatražili kavanari Augustin Schnepf i Franz Pleyel, najstariji brat skladatelja Ignaza i učitelja glazbe Johanna Pleyela (spis br. 5014/5015 iz iste kutije). U izvještaju o održanim plesovima uz Johanna Weilhammera spominje se i poduzetnik (njegov partner) Ignatius Podingbauer. O tome vidi također u: Blanka BREYER: *Das deutsche Theater in Agram 1780-1840 mit besonderer Berücksichtigung des dramatischen Repertoires*, Zagreb 1938, 17-18.

⁴¹ HDA, Acta theatralia, kutija 4, 1788, spis 4902 od 28. studenog 1788.

⁴² Emilij LASZOWSKI: *Crtice iz kazališne prošlosti grada Zagreba (1784. — 1816.)*, *Narodna starina*, 10 (1924) 5, 79-95. B. BREYER (*Das deutsche Theater in Agram*) preuzima, očigledno, mnoge podatke iz tog teksta.

⁴³ Carolus Franciskus/Karl František Freudenreich stigao je iz Moravske u Zagreb 1785. godine s družinom Josepha Langeri i tu se naselio (usp. *Autobiografije hrvatskih pisaca*, prir. Vinko Brešić, AGM, Zagreb 1997).

Weilhammerove (glumačko-pjevačke) trupe s druge, opravdana je sumnja u izvedbu tog djela, ali su otvorene neke druge mogućnosti: eventualno bi se moglo raditi o ranijem Mozartovom radu — danas fragmentarno sačuvanom Singspielu *Zaide (Das Serail)* iz 1779. No, možda su ipak prihvatljivije sljedeće opcije: da je u Zagrebu izvedena opera buffa dresdenskog skladatelja Josefa Schustera (1748-1812), školovanog i popularnog u Italiji, pod naslovom *La Schiava liberata*, u njemačkim inačicama *Die Befreite Sklavin* iz 1777. Napokon, postoji i vjerojatnost da je to bio intermezzo u dva čina popularnog napuljskog skladatelja Niccolò Piccin(n)ija (1728-1800) *Gli stravaganti, ossia la schiava riconosciuta*, praizveden u Rimu 1764, poznat još kao *La schiava*, u francuskoj inačici kao *L'esclave ou Le marin généreux*, a na njemačkom izveden pod naslovima *Die Ausschweifenden, Der Großmütige Seefahrer*, odnosno *Die Sclavin*.⁴⁴

3) *Mjesto izvedbe*. U Zagrebu su se redovite kazališne predstave od 1797. pa i nešto ranije održavale u gornjogradsnoj palači grofa Pejačevića (kasnije vlasništvo grofa Kulmera pa Amadéa). Međutim, kazališne družine još od 1780-ih godina redovito gostuju u Zagrebu, tako da je traženje odgovarajućeg prostora predstavljalo potrebu i izraz želje stanovništva, jer predstave na improviziranoj otvorenoj pozornici na Harmici nisu zadovoljavale ni publiku ni izvoditelje. Još se 1786. traži adaptacija dvorane u Kraljevskoj akademiji znanosti kako bi se tamo mogli održavati plesovi i predstave,⁴⁵ no čini se da je korak dalje u tom smjeru načinio Maksimilijan Vrhovac, kad je 1788. godine, ubrzo nakon stupanja na biskupsku čast, desakralizirao refektorij nekadašnjeg samostana klarisa, koji se potom mogao adaptirati za kazališne predstave. Iako se taj prostor, čini se, i ranije rabio za kazališne predstave,⁴⁶ nije predstavljao neko osobito ni trajno rješenje, niti je uživalo naklonost stanovnika, no vjerojatno je upravo tamo Weilhammerova družina izvela spomenuti *Singspiel*.

Međutim, očito je Karlovac, kao važno trgovište, imao najjače snage da nakon Zagreba organizira ne samo vojnu nego i civilnu proslavu, koja je uključivala i priredbe u kazalištu, ali i odgovarajuće pučko veselje. Karlovac je, naime, upravo tijekom 18. stoljeća doživio snažan zamah i to zahvaljujući dvjema činjenicama: jedna je, svakako, potiskivanje turske granice prema istoku, a druga je kopneno povezivanje s riječkom lukom i sa Senjom (1725. odnosno 1779). Tako je trgovina prema kontinentu tekla preko Karlovca, gdje se roba pretovarivala i nastavljala svoj put rijekama, prvenstveno Savom i Kupom, ili pak 1750. obnovljenom cestom do Zagreba. Stoga je u tom gradu bila okupljena trgovačka elita, koja je — uz

⁴⁴ U RISM-u postoji 37 evidentiranih jedinica vezanih uz to djelo, razasutih od Italije do Švedske, izvorno intermezza, ali u RISM-ovim izvorima nazivano: *azione comica*, *dramma giocoso*, *opera buffa* i sl. (usp. www.rism.info).

⁴⁵ O tome u mom članku *Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet?*, 323 i bilj. 4.

⁴⁶ LASZOWSKI: *Crtice iz kazališne prošlosti*, 85.

pomoć one vojne — mogla i znala sudjelovati u raznim zabavama, osobito nakon što je 1781. dobio status slobodnoga i kraljevskoga grada. Kazalište je, uz razne plesove, bilo važan događaj u nizu takvih ugodnih razbibriga, koje je u Karlovcu imalo i svoju crkvenu i svjetovnu tradiciju.

U Zagrebu gostujuće kazališne družine, zbog dodatnog punjenja budžeta, pohodile su i druge obližnje gradove, od kojih Laszowski spominje Bjelovar i Karlovac,⁴⁷ a povremeno se kasnije sigurno priključivao i Varaždin. Tradicija zagrebačkih gostovanja u Karlovcu započela je još u 17. stoljeću, kad su članovi isusovačkog đakčkog kazališta povremeno davali predstave i u tom trgovačkom središtu,⁴⁸ u organizaciji karlovačke isusovačke rezidencije (osnovane 1621), a nastavila se krajem 18. i u 19. stoljeću prisutnošću profesionalnih kazališta. Takve su družine koristile razdoblja izvan ugovorene i organizirane *staggione* u Zagrebu za dodatnu zaradu, izvodeći »skraćeni« program — vjerojatno četiri do šest uspješnica — u obližnjim gradovima u kojima je bilo i interesa i odgovarajućeg prostora, ali i obrazovane publike. Najranije vijesti o takvim kazališnim gostovanjima donosi Laszowski, a potječu iz studenog 1784, kada je poduzetnik Ignaz Bartsch, koji je u Zagrebu (1784-86) davao razne predstave — čini se na otvorenom — uz mali instrumentalni ansambl, gostovao u Karlovcu osam do deset dana. Nikakav oglas niti plakat za te predstave nije sačuvan (a vjerojatno ni tiskan), tako da nema traga popisu djela, no vjerojatno je to bio zbir najprihvaćenijih zagrebačkih izvedbi.

Iduće vijesti o kazališnim zbivanjima u Karlovcu vezane su tek uz 1798, kada je tamo osnovano prvo stalno amatersko kazalište, čiji osnivači niti članovi nisu poznati. Smatra se da je među njima bio kakav vojni činovnik ili inženjer Čeh, »koji se kasnije javljaju u Karlovcu kao pokretači i sudionici u njegovu kulturnom životu.«⁴⁹ Svakako, kazalište je bilo usko povezano s vojskom i zapovjedništvom, jer su predstave održavali u »depozitoriju topničkom na gradskom šancu.«⁵⁰ U tri godine djelovanja društva (prestalo je djelovati 1801. zbog neslaganja članova) izvodile su se predstave na njemačkom jeziku, a vjerojatno su u istom prostoru povremeno nastupale i gostujuće družine, kao ona Paraszkoiczzeva, koja je 1799. izvela i u Zagrebu i u Karlovcu Schikaneder-Haibelovu *Tyroler Wastel*, a kasnije, 1802, i ona Adamsova.⁵¹ O dogovorima riječkog trgovca Andrije Ljudevita Adamića, graditelja tamošnjeg drugog namjenski građenog kazališta (1805), sa zagrebačkim biskupom Maksimilijanom Vrhovcem (s kojim je djelovao u Kraljevskom ugarskom društvu za riječnu plovidbu), o izgradnji kazališta u Zagrebu već je bilo vijesti, no čini se da je već 1810. taj poduzetnik htio graditi i

⁴⁷ LASZOWSKI: Crtice iz kazališne prošlosti, 84.

⁴⁸ Hinko TOMAŠIĆ: Kazalište u Karlovcu (1646-1941), *Rad JAZU*, knj. 389 (1981), 423.

⁴⁹ *Ibid.*, 425.

⁵⁰ *Ibid.* Tomašić svakako te podatke preuzima od Lopašića (LOPAŠIĆ: *Karlovac: poviest i mjestopis*, 65).

⁵¹ KATALINIĆ: Paralelni svjetovi, 326, TOMAŠIĆ: Kazalište u Karlovcu, 425.

kazalište u Karlovcu uz blagoslov francuske uprave. Prepreke tomu bili su prijevori oko lokacije, a vjerojatno i nedostatne financije, pa je i inicijativa s vremenom pala u zaborav.⁵²

Međutim, ono što nam donosi *Kroatischer Korrespondent*, predstavlja neke nove podatke o kazalištu u doba između Bartschova i Paraszkviczeva gostovanja, a vezano uz karlovačku svečanost u čast Laudonova osvajanja Beograda te zauzeća Smedereva i Požarevca.⁵³ Nakon već spomenutih crkvenih svečanosti 7. i 22. listopada (*Te Deum* uz pratnju instrumentalnog ansambla, procesija) u poslijepodnevnim i večernjim satima narod i građani zabavljali su se na svjetovnom dijelu slavlja; 22. 10. je to bilo pravo pučko veselje sve do večeri: podignuti su dvostruki šatori, a (vokalna) je glazba bila podijeljena u dvije skupine te se izmjenjivala sa svečanim plotunima i jubiliranjem puka.⁵⁴ Lopašić piše da je javna svečanost bila zaokružena velikom gozбом o trošku trgovaca.⁵⁵ Večernji dio proslave održan je, međutim, u posebno ukrašenom i osvjetljenom kazalištu: karlovački kazališni direktor, gosp. Göttersdorf izveo je sa svojom družinom veselu igru s malim baletnim ulomkom, za kojeg je glazbu skladao gosp. Möller.⁵⁶ Taj je skladatelj također bio i autor *Singspiela* izvedenog na idućoj proslavi 22. 10.⁵⁷ Tko je bio Göttersdorf i kakva je družina sudjelovala u tim proslavama? Moguće je, da se radi o Franzu Antonu Göttersdorfu, koji je 18. 9. 1789. sa svojom družinom u sedam kola stigao u Ljubljani iz Ugarske, no tamo nije imao mnogo uspjeha, tako da dvodnevnu proslavu Laudonove pobjede (18. i 19. 10) u Ljubljani već obilježava nova družina, i to opernog ravnatelja Bartolinija.⁵⁸ Stoga je moguće da je Göttersdorf nakon slabog prihvata u Ljubljani produžio prema jugu i u Karlovcu našao privremeno utočište i zaposlenje. Nadalje, ima li taj Göttersdorf ikakve veze s kazališnom direktoricom Barbarom Göttersdorf, koja je sa svojom družinom 1786. nastupala u Banskoj Bystrici, 1786/87. u Košicama i Prešovu, a 1788. u Levoči i

⁵² LOPAŠIĆ: *Karlovac: poviest i mjestopis*, 76-77, to prenosi TOMAŠIĆ: *Kazalište u Karlovcu*, 425-426, a Nikola BATUŠIĆ (*Povijest hrvatskoga kazališta*, Školska knjiga, Zagreb 1978, 324-325) preuzima podatak od Tomašića, ali — vjerojatno omaškom — da se to dogodilo 1789. godine. Ipak bi valjalo te datume pokušati provjeriti u izvorima.

⁵³ *Kroatischer Korrespondent*, br. 43, od 27. 10. 1789, 4.

⁵⁴ »...nahmen doppelte Chöre von Musikanten auf, und luden zu dieser Festivität die Vornehmsten der Stadt ein, wo sodann unter beständigen Abfeuern der Kanonen, und abwechslender Musick unter dem Zusammenlaufe einer Menge Volkes und dem lautesten Jubel dieses Fest bis gegen Abend dauerte...« (*Ibid.*).

⁵⁵ LOPAŠIĆ: *Karlovac: poviest i mjestopis*, 64.

⁵⁶ »Auch der hiesige Schauspieldirekteur Herr Göttersdorf führte ein neues Lustspiel mit einem kleinen Ballet auf, wobey das Theater den Umständen angemessen dekorirt und illuminirt war. Die Musick zu dem Ballet war von Herr Möller komponirt, und sehr harmonisch.« *Kroatischer Korrespondent*, br. 38, od 10. 10. 1789, 2.

⁵⁷ »...darauf aber sich der größte Theil in das Schauspiel begab, um dies eigends auf diese Feyerlichkeit von Herrn Möller verfertigte Singspiel mit anzuhören.« *Kroatischer Korrespondent*, br. 43, od 27. 10. 1789, str. 4.

⁵⁸ Peter von RADICS: *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*, Vlastita naklada, Ljubljana 1912, 59-60.

Banskoj Štiavnici (sve je to tada pripadalo području Ugarske)?⁵⁹ Moguće je da je družina pod imenom muškog voditelja »stigla u Ljubljanu iz Ugarske«. Nije, naime, neobično ni da su članovi obitelji zajedno sudjelovali u kazališnom poslu (i unutar jedne te iste družine), niti da su žene vodile glumačke ansamble (sjetimo se družine Barbare Krapf, koja je krajem 18. st. gostovala u Zagrebu i uvela oglašavanje predstava plakatima!).

O skladatelju Mölleru, autoru baleta i *Singspiela* iz navedenih novinskih tekstova zasad nisu pronađeni podaci, no lako je moguće da se radi o kakvom regimentском glazbeniku koji je — poput skladatelja Gyrona u osječkom kazalištu u Tvrđi⁶⁰ — bio u stanju ne samo ravnati izvedbom, aranžirati tuđa djela za raspoloživi ansambl, već i komponirati manje prigodne komade.

Tradicija glazbeno-scenskih djela — uglavnom Rossinijevih, Cimarosinih i Boieldieuovih opera — nastavila se u Karlovcu i u 19. stoljeću nakon uspostave austrijske vlasti, a kako kazalište još uvijek nije bilo sagrađeno, predstave su se priređivale »u plesnoj dvorani, srednje veličine, tamošnjeg prvog svratišta.«⁶¹

Kroatischer Korrespondent, poznato je, bile su novine prvenstveno namijenjene časnicima i trgovcima, kako bi bili dobro obaviješteni o društvenim i političkim zbivanjima u tom dijelu Monarhije, u pograničnoj zoni u Vojnoj pokrajini, ili uz nju. Članci koje je Trattner objavljivao bili su najčešće vezani uz politiku krune i vojne pohode, gdje je s jedne strane većina vijesti bila prožeta propagandom kroz veličanje istaknutih predstavnika vojne nomenklature i carske obitelji, a s druge strane, zbog snažne cenzure, nisu mogli biti tiskani nikakvi tekstovi koji bi tu uzvišenu hijerarhiju makar i zasjenili, a kamo li poljuljali. U takvim okolnostima nije bilo mjesta za kulturne događaje, osim onih u službi takve izdavačke politike. Tako su svoje mjesto našle i vijesti o glazbenim zbivanjima, i to ne zbog njihove kulturne misije, već zbog njihove uloge u veličanju obaju stupova Monarhije — aristokracije i vojske.

Međutim, i takve nam vijesti mogu posvjedočiti da je glazba i u tom danas glazbeno-arhivski promatrano »bijelom« području imala svoju funkciju, skladatelje koji su mogli zadovoljiti (vjerojatno skromne) zahtjeve sredine, interprete koji su takve skladbe mogli prezentirati javnosti te publiku koja ih je »konzumirala«, iako nam nije poznato (barem zasad) kakva im je bila recepcija. Većina ovdje navedenih primjera svjedoči o ceremonijalnom položaju glazbe u aristokratskim i vojnim krugovima u crkvi (ustaljeni tijekom obreda, kakav se uglavnom zadržao i u kasnijem razdoblju) i na otvorenom (vjerojatno koračnice i druge glazbene vrste prilagođene hodu), dok je onaj spontani aspekt bio vezan uz pučko veselje (plesna glazba, pučke — osobito zbarske — pjesme i sl.). Glazbeno-scenske priredbe, bilo da su

⁵⁹ Milena CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ: *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in der Slowakei*, Böhlau Verlag, Köln — Weimar — Wien 1997, 138, 203, 241, 251, 273.

⁶⁰ Gordana GOJKOVIĆ: *Njemački muzički teatar u Osijeku 1825.-1907.*, 10.

⁶¹ TKALAC: *Mladenačke uspomene iz Hrvatske*, 46.

profesionalno predstavljana djela iz standardnog repertoara (u Zagrebu), ili pak namjenski skladana za određenu prigodu i izvedbene mogućnosti, zbog skućenijeg prostora (osobito u Karlovcu), privukle su veći dio plemstva, a vjerojatno ipak manji dio građanstva.

Ipak, u ovaj rani pokušaj zagrebačkog novinstva »ušuljale« su se dvije notice koje pružaju svjedočanstvo jedne gotovo idealne svakodnevice, koja protutursku granicu i ratna stradanja smatra nečim dalekim, gotovo kao u prizoru iz Goetheova *Fausta* s početka ovoga rada. Uz redovite izvještaje bečke lutrije, *Kroatischer Korrespondent* od 18. 7. 1789. (br. 14, str. 4) donosi vijest da je nakladnik Trötscher u Grazu objavio kazališne komade u seriji *Neuestes deutsches Theater* na koje se zainteresirani mogu pretplatiti za 20 Kr. mjesečno. Očigledno je u Zagrebu (bilo na Gradecu ili među kaptolskim prelatima) bilo takvih koji su pratili zbivanja i na tom području, tako da se reklama mogla isplatiti. (U tom je pogledu u 19. st. Franjo Stauduar, izdavač *Lune* i *Agramer Zeitung*a išao i dalje te još intenzivnije oglašavao novitete i razmjenjivao vijesti s Adolfom Bäuerleom, izdavačem vrlo popularnih *Wiener Theaterzeitung*.⁶²)

Druga vijest, u novinama od 22. 9. 1789 (br. 33, str. 4) oglašava licitaciju u kući br. 60 na zagrebačkoj Opatovini, gdje će se uz razne kućanske predmete prodavati i fortepiano, glasovir, te razne strane arije za fortepiano uz pratnju više glasova. Opatovina, ulica koja se krajem 18. stoljeća protezala sve do Harmice (zatvorena/skraćena je regulacijom Dolca nakon 1. svjetskog rata), no upravo je za taj dio grada — a Opatovina je pripadala Kaptolu — prva numeracija kuća načinjena 1788, godinu prije tiskanja tih novina. Kuće su numerirane redom, bez obzira na ulicu (numeracija po ulicama u Zagrebu je obavljena 1878). Na Opatovini su krajem 18. stoljeća, nakon požara 1731, već bile sagrađene zidane kuće, od kojih neke i danas stoje netaknute. Prema prvoj numeraciji kaptolskih kuća, br. 60 doista se nalazila na Opatovini, a nosila ju je »purgerska hiža« Ivana Ratka (danas je na tom mjestu kuća na Opatovini 39, među zadnjima u nizu na zapadnoj strani ulice prema parku).⁶³ Što se dogodilo da se godinu dana nakon ovog popisa tamo održala licitacija? Tko je bio gospodin Ratko, koji je u kući imao fortepiano, rani tip glasovira kakvi su se gradili u Beču Mozartova doba? U čemu se razlikuju fortepiano i klavir (»Fortepiano und Klavier«)? Je li pod pojmom »Klavier« mišljen naprosto instrument s tipkama (jer, naravno, klavira u današnjem smislu još nije bilo), čembalo, ili klavikord,⁶⁴ koji se vrlo često rabio u nastavi ili kućnoj vježbi? Najvjerojatnijim nam se čini da je pokojnik — Ratkov (pod)stanar — zapravo bio katedralni orguljaš Franjo Mesmer, glazbenik navodno češkog porijekla, »koji je obavljao službu orguljaša do svoje smrti dne 28. srpnja 1788. (...) a stanovao je

⁶² Novine su od 1804. do 1847. imale najveću nakladu, ali su u nekoliko navrata mijenjale ime.

⁶³ Lelja DOBRONIĆ: *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Muzej grada Zagreba, Zagreb 1959, 175. U toj su kući krajem 18. i početkom 19. stoljeća radili i pekari Blaž Ortel i Ivan Baumgartner (Lelja DOBRONIĆ: *Zagrebački Kaptol i Grnji grad nekad i danas*, Školska knjiga, Zagreb 1986, 131).

⁶⁴ John KOSTER: *Klavier*, *NGrove*, sv. 13, 654.

ponad gornjih kaptolskih vrata...⁶⁵ S obzirom na brojne strane arije koje se spominju u oglasu (»wälsche Arien«) možemo zaključiti da su to djela koje navodi i Janko Barlè kao njegovu ostavštinu u popisu inventara sačuvanom u biskupskom arhivu: »dvije talijanske opere i jedan operni izvadak (prodano za 2 for. 50 novč.), 18 starijih sonata za glasovir (30 novč.), svezak raznih njemačkih pjesama (52 novč.), 6 Sterkelovih (1 for.), 13 Schubertovih (41 novč.), 15 Vanhalovih (2 for. 34 novč.) sonata za glasovir te 6 talijanskih arija (1 for.)«, a sve je, uz instrumentarij (violinu i forte-piano), kupio dvorski savjetnik Komar za znatnu sumu od ukupno 131 for. i 30 novčića, što svjedoči »da je glasovir vrsno djelo i tekar nedavno nabavljen.«⁶⁶

Zanimljivo je, da je od 1851. u istoj kući stanovao Nicolaus Schey, vjerojatno potomak/sin jednog od bečkih koralista Franza Scheya.⁶⁷ Tako se i ovaj prilog iz *Kroatischer Korrespondenta* uklapa u sastavljanje mozaika i dodaje djelić faktografije u sliku glazbene kulture onoga doba, vezane i za vojno područje i za ono koje je tek posredno (iako vrlo intenzivno) osjećalo popratne pojave i posljedice obrane »kršćanskog ziđa i predziđa«.

Summary

EMOTIONAL CELEBRATION OF VICTORY: A CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE ON MUSICAL EVENTS IN THE VICINITY OF THE BORDER AGAINST THE TURKS IN 1789

One of the first attempts to publish newspapers in Zagreb dates back to the year 1789, when the Austrian publisher Johann Trattner initiated the *Kroatischer Korrespondent*. Although the newspapers were intended primarily for merchants, officers and politicians, because of regular reports from the front line against the Turks, some news about music and music-making occasionally appeared as well. Such news related partly to the Military Border Region, from which Karlovac had only recently been detached. Some of these news items also concerned Zagreb. These were reports largely on church and secular celebrations organized on the occasion of various military successes: theatre performances, concerts, solemn masses, processions, and public music-making in Zagreb, Karlovac, Glina, and Požega; in addition, there were also some advertisements considering music: an announcement of an auction of musical scores and instruments in Zagreb, and another one on a subscription to an entertaining music published in Graz. The author analyses these writings, reports on the results of her investigation on musicians and works performed there, and places them into the context of that time, as well as within the general and musical events at the Military Border and in its vicinity.

⁶⁵ Janko BARLÈ: Neki organisti prvostolne crkve u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 7 (1913) 2, 21. Gornja kaptolska vrata bila su kod današnje škole na Kaptolu, a između Opatovine i tih vrata bili su voćnjaci kaptolskih kurija (DOBRONIĆ: *Zagrebački Kaptol i Gornji grad*, 4).

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ DOBRONIĆ: *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, 174-175.